

Hont

Hajdani vármegyéink

Hont vármegye története

Rovatunk legújabb darabja a történeti Magyarország egyik legkisebb, ám felszíni viszonyait tekintve legváltozatosabb vármegyéjébe kalauzol el bennünket.

Hont vármegyét, amelynek területe mindössze 2649,83 km², északról Zólyom és Bars, keleten Nógrád, délen Pest és Esztergom, nyugaton Esztergom és Bars határolta. Felszíne túlnyomórészt hegyes, sík vidékekkel csak az *Ipoly és a Duna mentén találkozhatott az utazó. A vármegye legnagyobb folyója az Ipoly – ha a vármegye déli határait jelentő Dunát nem számítjuk – amelynek völgye döntő szerepet játszik a terület éghajlatában, természet- és társadalomföldrajzában. Igaz, gazdaságilag nem hasznosítható, nem hajózható, és az áradásai is súlyos károkat okoznak a környező földeken. A folyó szabályozásának kérdése csak 1897-ben került napirendre. A rendkívüli földrajzi változatosság oka az, hogy itt találkozik az Alföld és a Felvidék éghajlata. Ennek következtében igen eltérő időjárást találunk Selmecbánya (évi középhőmérséklet: 7,5 °C) és Ipolyság (évi középhőmérséklet: 10 °C) körül.*

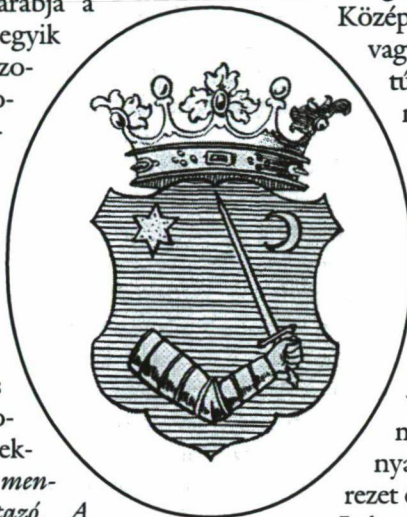
Mezőgazdasági életére is ez az észak–déli különbség nyomja rá a bélyegét: míg az északi gyenge termőterületen csak rozst, zabot és burgonyát termesztettek, addig a déli részeken az összes kultúrnövény megtalálható volt. A múlt században bekövetkezett filoxerajárvány – mint minden bortermő vidéken – itt is súlyos károkat okozott,

szinte teljesen tönkretette a vármegye szőlőit. Pedig különösen jó bor termett Közép- és Felső-Túr környékén vagy ahogy a mondás tartotta: túri bor úri bor. Az állattenyésztés is a felszíni viszonyokhoz alkalmazkodott: elsősorban szarvasmarhát és juhot tartottak, bár sokan foglalkoznak méhészettel és a múlt században a selyemhernyó-termesztés is szép eredményeket mutatott fel. A vármegye hegyei nemesfémek (arany, ezüst: Selmecbánya, Bélabánya) mellett vasat, rezet és ólmot is tartalmaznak.

Lakossága az 1881-es adatok szerint 116080 fő volt, melyből 58155 magyar, 56529 szlovák, 7602 német nemzetiségű. A népesség túlnyomó része római katolikus, bár jelentős még az evangélikusok száma is. A vármegye 184 települése 5 járásba tartozott. Az északi–déli megoszlás a vármegye nemzetiségi viszonyain is jelentkezik: az északi járásokat inkább a szlovákok, a délieket pedig a magyarok lakták. A terület kedvező életfeltételei miatt már a legkorábbi időktől kezdve lakott volt.

A vármegye története

A régészeti leletek tanúsága szerint a terület már a legkorábbi időktől kezdve lakott volt, jelentősebb tárgyi emlékeket azonban majd csak a római kortól találunk. 173-ban Marcus Aurelianus hadat vezet a betörő kvádok ellen. Miután sikeresen visszaszorította őket a Nyugati-Kárpátokba, gondoskodnia kellett a terület védelméről: 4 római tábor és mintegy 13 őrtorony marad-

ványai kerültek elő. Mindezek azonban kevésnek bizonyultak a terület megtartásához, Nagy Konstantin 337-es halála után sorozatos barbár betörésekre került sor. Atila halála után a hun területeket fokozatosan elfoglalták az avarok és a szlávok. A helynevek elemzéséből kiderül, hogy a VI. században már nagy tömegű szlávok élt itt, utódaik hódolnak meg majd aztán Szvatopluk morva fejedelemnek.

A honfoglaló magyarok 897 és 902 között vették birtokba a vármegye területét, különösen az Ipoly völgyét találták letelepedésre alkalmasnak. Géza fejedelem itt, a Garam és az Ipoly között adott birtokokat a Hont-Pázmány fivéreknek, akikkel együtt jelentős számú német telepes érkezett. Ez a fajta német bevándorlás különösen az Árpádok alatt, illetve a török kiűzése után figyelhető meg. Az államalapítást követően az Ipoly völgye az esztergomi érsekség fennhatósága alá került.

A Szent István halálát követő trónharcokban a vármegye Orseolo Péter ellenében András pártjára állt, ezért kellett Péternek 1046-ban elhagynia ezt a területet. Az 1096-os kereszties hadjárat nagy megpróbáltatást jelentett, a kereszties hadak ugyanis pusztítva vonultak, Nyitra környékén azonban sikerült szétverni őket. A következő hadjáratok során már a Duna jobb partját használták felvonulási útvonalként.

II. Géza idején kezdődnek meg a százsz betelepülések Selmecbánya környékére. Eleinte csak aranyra és ezüstre, később – III. Béla idejében – már rézre és ólomra is bányásznak. Ugyancsak ő volt az, aki Selmecbányának városi kiváltságot adományozott.

A Hontok a vármegye történetében fontos szerepet játszottak: például Hont Pázmány Ivánka fia András, a lovát adta a Muhitól menekülő IV. Béla királyunknak. A tatárjárást is megsínylette a vármegye, igaz, nem a főserg, hanem a Lengyelország ellen induló hadak dúlták fel Korponát és Selme-

bányát. IV. Béla, hogy a két város újra visszanyerje régi erejét, különböző kiváltságokban részesítette őket.

Az Árpád-ház kihalása után a terület 1301-ben került Csák Máté kezére teljesen, amikor is elfoglalta a Hont-Pázmányok drégelyi várát, ami a legjelentősebb erősség volt ebben a korban. Csak az oligarcha halála után került majd újra Hont a kincstár tulajdonába. Nagy Lajos a pálosok számára Nazdrán zárdát alapított, Maria Nostrát 1858-ban női fegyencleppé alakították át. A Lajos halála utáni beharcokban a vármegye nem vett részt. 1389-ben Zsigmond adományokat tett a Hontpázmányoknak, ám ezek már nem tudták visszaállítani a család korábbi hatalmát. Zsigmond nemcsak a Hontpázmányokkal volt nagyvonalú, hanem a feleségével, Borbálával is: neki adományozta az alsó-magyarországi bányavárosokat. Zsigmond utóda, Habsburg Albert azonban úgy gondolta, jobb helyen vannak a városok a saját feleségénél, Erzsébetnél, így neki adta őket. Albert halála után Erzsébet, hogy megtartsa a bányavárosokat, behívta a huszitákat, akik csak 1462-ben hódoltak meg Mátyásnak. Mátyás, hogy Korpona minél hamarabb kiheverje a husziták által okozott pusztításokat, 1467-ben mindennemű vámfizetés alól felmentette a várost és visszaadta a város kiváltságlevelét.

A reformáció már igen korán 1523-tól gyökeret vert a vármegyében, Ezt elősegítette az a tény, hogy a bányavárosokat az augsburgi Fuggerek bérelték. Buda elestét követően egy darabig Várdai Pál esztergomi érsek próbálta a saját pénzén megszervezni a vármegye védelmét. 1549-es halála után ezek a teendő a királyra hárulnak. 1552-ben Szondi György hősies ellenállása ellenére elesett Drégely, így a török elérhető közelségbe került a bányavárosokhoz. Drégely eleste hallatán Ság és Balassagyarmat őrsége elfutott. A törököknek sincs miért szégyenkezniük: 1593-ban Pállfy Miklós és

Tiefenbach kapitány kardcsapás nélkül foglalta vissza Drégelyt. A hódoltság különösen a XVI–XVII. század fordulóján okoz nagy pusztítást: míg 1598-ban 4420 adózó portát írtak össze, addig ez a szám 1604-ben mindössze 854. 1605-ben a vármegye Bocskai kezére kerül, ez azonban nem sokáig marad így: a zsitvatoroki béke után újra a királyé lesz a terület. Az ellenreformáció egyik jellemző eseménye, hogy 1673-ban, elvették a protestánsoktól a korponai templomot. 1685-ben elesett Érsekújvár, ezzel megkezdődött a török kiűzése Hontból és később Magyarországról.

A Rákóczi-szabadságharc alatt szinte végig kuruc kézen volt a vármegye, csak az 1708-as csata után szorítják ki a kurucokat: Selmecbányát például kardcsapás nélkül foglalják el a császári hadak. 1709. augusztusában végképp elveszítik a kurucok a vármegyét, ugyanis kénytelenek feladni Csábrág várát. A háborús pusztítások és a kedvezőtlen időjárás miatt 1710-ben pestis ütötte fel a fejét a vármegyében, csak Selmecbányán 6000 halottat számolnak össze.

A XVIII. század a bányászat fellendülését hozza. 1730-ban kezdi meg termelését az első szénbánya a Selmecbánya melletti Koháry birtokon. Hamarosan elkészülnek a bányákhoz tartozó víztározók. 1751-ben Koháry András megépíttette Kemencén a vármegyeházát, ami 1806-ban tisztázatlan okok miatt leégett. Ezt követően a vármegye központja átkerült Ipolyságra.

A korszak legnagyobb felháborodását kiváltó bűncselekményét 1782-ben selmecbányai útonállók követték el. A mintegy 250 cigányból álló bűnbanda az országúton rabolt ki és ölt meg embereket (néhányat meg is ettek). A vármegye azonban lefűlelte a bandát, a főbűnösöket halálra ítélte és közülük 42-t ki is végeztetett. Ez az eljárás azonban igencsak felbosszantotta II. Józsefet.

A hazai erdészet legkorábbi felsőoktatási intézménye az 1807-ben a selmecbányai

bányászati akadémián megszervezett erdészeti tanszék.

Mivel a napóleoni háborúk miatt nem hívták össze az országgyűlést, a megyei közgyűlés az összekötő kapocs a kormány és a társadalom között. A reformkori országgyűléseket megelőző tisztújítások csak 1830-ban hoznak eredményt, amikor Széchenyi István volt Hont vármegye táblabírája.

A szabadságharc alatti egyik legjelentősebb esemény Guyon Richárd Hodrusbánya melletti veresége, 1849. január 23-án, ami miatt a magyar hadaknak el kellett hagyniuk a bányavárosokat. Mindössze két hónapig vannak távol a honvédek, április 15-én ugyanis visszafoglalják Selmecbányát. Az orosz betörések hírére a vármegyében gerillacsapatok alakulnak, egy ilyen vezetője lesz Gracza Antal, akit a megtorlás idején sokáig köröznék. A szabadságharc leverését követően a Bach-korszakban felgyorsul az idegenek beszivárgása a közigazgatásba. Volt rá példa, hogy mindössze 4 tisztviselőnek volt magyar neve, a többi idegen volt. A kiegyezést követően jelentős infrastrukturális beruházások történtek a vármegyében: vasút, közútépítés. 1880-ban – az első között az országban – épült ki Selmecbánya vízellátó rendszere.

A trianoni békediktátum miatt a vármegye Ipolyon túli része (2083 km²) Csehszlovákiához került. A megmaradt 462 km-t ideiglenesen a szintén csonka Nógrád vármegyével egyesítették, amelynek központja Balassagyarmat lett. A bécsi döntést követően a visszacapott részeket Bars vármegyéhez csatolják, az új ideiglenes vármegye központja Léva lesz.

A második világháború után a 4.330/1945. ME. számú rendelet módosította a megye közigazgatási területét; a szobi járást, Nógrádverőcét és a penci körjegyzőséget Pest vármegyéhez csatolták.

Felhasznált irodalom

- ☐ Magyarország vármegyéi és városai. Hont vármegye. Bp., 1906.
- ☐ Magyarország megyéi. Pest. Bp., 1984.

- ☐ Magyarország megyéi. Nógrád. Bp., 1983.
- ☐ Frisnyák Sándor: Magyarország történeti földrajza. Bp., 1990.
- ☐ Pallas Nagylexikon. Bp., 1895.

VINCZE JÓZSEF

